
Jukka Rantala

Kansakoulunopettajat Mustassa kirjassa

Varoitusten ja rangaistusten luettelo

kouluhallituksen opettajavalvonnan välineenä

Jyväskylän seminaarin muistojulkaisussa hymyilee nuori naisopettajatar. Kaino Puukon kuva ei poikkea kirjassa olevista muista naisopettajien potreteista kuten eivät hänen elämäkertatietonsakaan vastaavista. Puukon kotitausta oli talonpoikainen, hän toimi seminaarissa kristillisen yhdistyksen sihteerinä ja valmistui opettajaksi 20-vuotiaana. Valmistuttuaan seminaarista vuonna 1933 Puukko palasi kotiseudulleen ja otti hoitaakseen paikallisen kansakoulun. Tuon ajan kansakoulunopettajattarien tapaan hänkin jäi naimattomaksi.

Tapahtumat viidentoista vuoden kuluttua muuttivat Kaino Puukon elämän. Toisten lasten kasvattaminen ei todennäköisesti enää riittänyt elämän sisällöksi, vaan Puukko halusi elää omaa elämäänsä. Ihmiset odottivat opettajattarelta esimerkiksi uhrautuvuutta ja siveellisyyttä, mutta Puukko ei alistunut kansanopettajalta edellytettyyn kuuliaisuuden ja mallikansalaisuuden pakkopaitaan. Se loukkasi oppilaiden vanhempia ja Puukko joutui koulun johtokunnan kanssa riitoihin. Kansakouluntarkastajan saapuminen johtokunnan kutsumana tutkimaan Puukon käytöstä rikkoi opettajan itsehillinnan ja lopetti tämän uran. Tarkastaja kuvasi Puukon reaktiota seuraavasti: ”Opettaja Puukko oli käyttäytynyt sopimattomasti ryypäten ja irstailen miesten kanssa. Asiaa tutkittaessa hän

sai raivokohtauksen, pyyhkäisi äkkiä pöydältä maahan pala-
van öljylampun yrittäen polttaa talon ja koolla olevan johto-
kunnan. Soitin pikaisesti poliisit, jotka korjasivat hänet mie-
lisairaalaan.”¹

Puukon kohtalon kovuus on vertaansa vailla, mutta muuten
vastaavanlaisia tapauksia esiintyi ajoittain ympäri maata –
opettajat eivät aina täyttäneet mallikansalaisuuden normeja.
Päihtymys ja siveettömyys laskettiin etenkin naisopettajalle
suuriksi synneiksi. Koulujen johtokunnat ja kansakou-
luntarkastajat pitivät huolen etteivät vakaviin rikkomuksiin
syylistyneet opettajat jatkaneet opettajina. Erotetut opettajat
saattoivat kuitenkin hakeutua toisen tarkastuspiirin alueelle,
jossa heidän tekojaan ei tunnettu. Kouluylivaltiossa asi-
aan kiinnitettiin huomiota 1800–1900-lukujen taitteessa, mutta
nopeasti kasvava opettajamäärä vaikeutti valvontaa. Yli-
hallituksessa heräsi ajatus kehittää vakaviin rikkomuksiin
syylistyneiden opettajien valvontaa. Se johti kansakoulun-
opettajille annetuista varoituksista ja rangaistuksista laaditun
luettelon eli niin sanotun Mustan kirjan syntyyn vuonna 1902.
Mustaan kirjaan nimettiin kaikkiaan 79 kansakoulunopettajaa
vuoteen 1939 mennessä.²

Seuraavassa artikkelissa tarkastellaan kansakoulunopettaji-
en rikkomuksia ja rankaisuja Mustassa kirjassa. Mustalla
kirjalla yritettiin ylläpitää mallikansalaisuuden ideaalia, aina-
kin se kertoo millaisten rikkomusten katsottiin uhkaavan sitä.
Artikkelissa selvitetään Mustan kirjan tarkoitusta ja pohdi-
taan millä perusteella opettajia merkittiin kirjaan.

1. Mustan kirjan luonteesta

Yleensä Mustalla kirjalla tai Mustalla listalla tarkoitetaan
jonkinlaista luetteloa epätoivotuista henkilöistä, kielletyistä
kirjoista tms. Suomessa mustaa kirjaa on pidetty muun muassa

äärioikeiston vaikutuksesta korkeakouluopetuksessa ja mustaa listaa kommunisteiksi epäillyistä työntekijöistä sekä journalistiikan etiikkaa rikkoneista lehtiavustajista.³ Nykyisen henkilötietolain (henkilörekisterilain) mukaan Mustia kirjoja ei enää saa pitää. Mustien kirjojen ongelmana on pidetty sitä, että ne leimaavat kirjoihin joutuneet loppuelämäkseen, usein vielä hyvin sattumanvaraisin perustein.

Kouluhallituksessa laadittu Musta kirja ei sisällä mitään sellaista, jota ei kouluhallituksen virallisista asiakirjoista saisi selville. Jostain syystä se kuitenkin aikoinaan julistettiin salaiseksi 50 vuodeksi. Voisi olettaa, että kouluhallituksen Mustaan kirjaan merkittiin kaikkein pahiten mallikansalaisuuden ideaalia rikkoneita opettajia, sillä Mustassa kirjassa mainitut opettajat ovat vain pieni osa kaikista varoituksiin ja erotuksiin tuomituista opettajista.

Mustaan kirjaan joutumisen edellytyksenä oli rikkomuksen päätyminen kouluhallituksen tietoon. Kansakouluntarkastaja kouluhallituksen edustajana olikin osallisena kaikissa Mustaan kirjaan kirjatuissa kurinpitotuomioissa. Kurinpitosäädösten mukaan kansakouluntarkastajan tehtävä oli antaa opettajalle varoitus, jos tämä osoitti leväperäisyyttä virassa tai antoi syytä tyytymättömyyteen omassa elämässään tai käytöksessään oppilaita kohtaan. Jos opettajan toiminta ei varoituksesta huolimatta muuttunut, saattoi tarkastaja yhdessä koulun johtokunnan kanssa erottaa koeajalle otetun opettajan tai sijaisopettajan. Virkaan nimitetyn opettajan kohdalla tilanne monimutkaistui, sillä tarkastajan piti järjestää opettajan toiminnasta tutkimuskokous. Kansakouluntarkastajia voikin pitää tietynlaisina elävinä Mustina kirjoina, sillä pitkällä urallaan he pitivät lukua hankalista tapauksista. Kouluhallitus pyrki vahvistamaan tarkastajien roolia opettajien valvojina. Esimerkiksi sisällissodan jälkeen se ilmoitti tarkastajille niiden opettajien nimet, jotka olivat syyllistyneet kapinaan ja erotettu. Myös opettajaseminaarit ilmoittivat tarkastajille ne

opiskelijat, jotka oli erotettu seminaarista. Kansakouluntarkastajat olivatkin soveliaimpia seulomaan Mustaan kirjaan pistettävät tapaukset.

Mustassa kirjassa on pääsääntöisesti virkaan nimitettyjä opettajia, mutta joukosta löytyy muutama epäpäteväkin. Se vahvistaa näkemystä, että Mustalla kirjalla varauduttiin kirjassa olevista opettajista myöhemmin aiheutuviin hankaluuksiin. Mustaa kirjaa pidettiin kouluhallituksen kansanopetusosastolla, jossa käsiteltiin opettajien kurinpitotoimia. Kurinpitotoimet merkittiin viran- tai toimenhaltijan nimikirjaan. Rangaistusmerkinnät poistettiin kuitenkin nimikirjasta viiden vuoden kuluttua, jos asianomainen oli tänä aikana hoitanut työnsä nuhteettomasti. Sen sijaan Mustaan kirjaan merkinnät jäivät pysyvästi. Tältä osin kouluhallitus ei noudattanut kurinpitotoimien henkeä, jonka mukaan sovitettujen syntien ei pitänyt vaikuttaa opettajien urakehitykseen.

2. Venäjänvallan aika

Mustan kirjan ylläpito oli erityisen aktiivista venäjänvallan loppuaikana. Vuosina 1903–1917 kirjaan tuli 47 nimeä, yli puolet kirjan nimivahvuudesta. 27 tapausta koski opettajan erottamista tai eroamista. 17 opettajaa sai varoituksen ja kolmen kohdalla tuomiosta ei ole mainintaa. Mustan kirjan venäjänvallan aikaisia tietoja on hankala tarkastaa, sillä opettajakortistoa, joka mahdollistaa opettajien uran seuraamisen alettiin pitää kansanopetusosastossa vasta vuonna 1914 eivätkä eläkehakemuksiin liitetyt ansioluettelotkaan ulotu näin vanhoihin tietoihin. Mustan kirjan tietojen tarkasteleminen on kuitenkin aiheellista, sillä ne kertovat kouluylhallituksen politiikasta ja opettajien rikkomusten laadusta.

Eniten kirjassa on siveellisyysrikkomuksista tuomittuja opettajia. 16 tuomitusta kaksi sai varoituksen ja yhden tuo-

miosta ei ole tietoa. Muut erotettiin tai he itse erosivat. Seitsemän erotetuista oli syyllistynyt siveellisyysrikoksiin, yksi niiden yrityksiin. Viisi opettajaa oli antautunut sopimattomiin suhteisiin oppilaidensa kanssa tai lähennellyt oppilaitaan ja kaksi tuomittiin määrittelemättömän epäsiveellisen käytöksen tai moitteellisen elämän vuoksi. Yksi naisopettaja sai varoituksen liiallisesta seurustelusta miesväen kanssa.

Jos siveellisyysrikkomuksiin sortuminen tiesi melko varmaa erottamista sopimattoman käytöksen suhteen oli toisin. Yhdeksästä sopimattomaan käytökseen syyllistyneestä opettajasta neljä erotettiin. ”Sopimaton käytös niin virassa kuin sen ulkopuolella”, ”paheksuttava käytös” tai ”rettelöinti toisten opettajien kanssa” saattoi johtaa yhtäläillä varoitukseen kuin erottamiseenkin. Sopimattomasta käytöksestä annettujen varoitusten merkitsemistä Mustaan kirjaan voi kummasella, sillä koulun johtokunta ja kansakouluntarkastaja varmasti huolehtivat, ettei opettajan saama varoitus unohtunut. Mustan kirjan avulla varauduttiin kuitenkin siihen, että varoituksen saanut opettaja vaihtaisi toisen tarkastuspiirin alueelle.

Kolme opettajaa joutui Mustaan kirjaan poliittisten kannanottojensa vuoksi. Yksi opettaja erotettiin vuonna 1903 hänen syyllistyttyään valtiolliseen kiihotustoimintaan. Toinen opettaja sai puolestaan varoituksen vuonna 1904 sallittuaan oppilaiden esittää Venäjää loukkaavan kuvaelman ja kolmas opettaja erotettiin samana vuonna puoleksi vuodeksi lausuttuaan valtiollisesti ”loukkaavia ja nurjamielisiä lauseita”. On ymmärrettävää, että kouluylhallitus kiinnitti huomiota opettajien poliittisiin mielipiteisiin poliittisesti arkana aikana. Yhtäläillä ymmärrettävää on, että Mustaan kirjaan merkittiin niiden opettajien nimet, jotka syyllistyivät vääreennökseen, kavallukseen, juopumukseen tai kovaan ruumiilliseen kuritukseen. Sen sijaan laiminlyöntien, huolimattomuuden tai palkkauksesta valittamisen takia varoituksen saaneiden opettajien esiintyminen Mustassa kirjassa kyseenalaistaa sen teh-

tävän vakavimpien rikkomusten valvonnan välineenä. Ei ole tiedossa miksi kyseisistä rikkeistä joutui kouluylivaltuutuksen erikoisvalvontaan.

Mustan kirjan funktio hämärtyy myös saman opettajan jou- tuessa useampaan kertaan kirjaan. Esimerkiksi eräs koeajalla ollut opettaja erotettiin poliittisen kiihotustoiminnan vuoksi vuonna 1903 ja 11 vuotta myöhemmin hänelle annettiin varoi- tus. Kumpikin tapaus merkittiin Mustaan kirjaan. Toinen opettaja sai erikseen määrittelemättömästä teosta varoituksen vuonna 1909 ja kuusi vuotta myöhemmin hänet erotettiin vuodeksi huolimattomuudesta. Kyseinen opettaja vapautet- tiin virastaan vuonna 1919, mutta sen jälkeen hän vielä haki ja pääsi toiseen kouluun.⁴ Yhtä lailla tulevan kansakouluntarkas- tajan esiintyminen Mustassa kirjassa vaikuttaa kummalliselta. Nuori, koeajalla toiminut opettaja erotettiin ”erinäisten virheellisyyksien” vuoksi. Jos Musta kirja olisi toiminut ”ulos- sulkemisen” välineenä, ei kyseisestä opettajasta myöhemmin olisi pitänyt tulla tarkastajaa.

Näyttää siltä, että venäjänvallan lopulla Mustaan kirjaan merkittiin sattumanvaraisesti opettajien rikkomuksia ja ran- gaistuksia. Kirjassa esiintyvät rikkomukset ovat sekalaisia pienestä huolimattomuudesta vakavaan seksuaalirikokseen asti. Yhtä lailla rangaistukset vaihtelevat varoituksista erot- tamisiin. Joka kolmas Mustaan kirjaan merkitty rikkomus oli tapahtunut viranhoidon ulkopuolella.

3. Itsenäisyyden aika

Mustan kirjan vaikutusten arvioiminen itsenäisyyden aikana on venäjänvallan aikaa helpompaa, sillä kansanopetusosaston opettajakortisto mahdollistaa kirjaan merkittyjen opettajien aiempien ja myöhempien vaiheiden selvittämisen. Kaikki kantelut, muistutukset ja erot pitäisi näkyä korteista. Opet-

tajakortiston informaation lisäksi Mustaan kirjaan merkittyjen urasta saa tietoja eläkehakemuksiin liitetyistä opettajien ansioluetteloista. Ansioluetteloissa mainitaan usein myös syyte- ja rankaisuasiat. Niiden avulla voi myös tarkistaa siirtyivätkö opettajat ennenaikaiselle eläkkeelle, ja jos siirtyivät, mistä syystä.⁵

Itsenäisyyden ajalla Mustan kirjan ylläpito oli vielä sattumanvaraisempaa kuin venäjänvallan loppuaikoina. Sisällissodan selvittelyjen jälkeen enemmän merkintöjä ilmaantui vasta vuonna 1923, jolloin Mustaan kirjaan merkittiin viisi opettajaa. Seuraava merkintäkausi on 1930-luvun alussa. Vuosina 1932–35 seitsemän opettajan rikkomukset merkittiin kirjaan. Merkintöjen kausiluontoisuus paljastaa kouluhallituksessa esiintyneen epäilyjä Mustan kirjan vaikuttavuutta kohtaan. Se kertoo myös poliittisten murroskausien vaikutuksesta: vakaina kausina Musta kirja ei täyttynyt.

Sisällissota jätti jälkensä Mustaan kirjaan. Sinne kirjattiin 15 kapinasta tuomitun nimet. Kirjan ylläpitäjän innokkuudesta kertoo, ettei syytösprosesseja seurattu loppuun saakka. Eräskin Mustaan kirjaan kapinasta tuomittuna nimetty armahdettiin valtiorikosoikeudessa. Toisaalta ”kerran syytetty, aina epäilty” -ajattelutapa saattaa selittää sen, ettei opettajien kohdalle merkitty vapauttavaa päätöstä. Valtiorikosoikeuteen joutuminen ei kuitenkaan ollut tae Mustaan kirjaan joutumista. Moni tuomion saanut säästyi Mustalta kirjalta ja useat opettajat, jotka eivät joutuneet valtiorikosoikeuteen päätyivät sinne. 15:sta Mustaan kirjaan nimetystä seitsemän sai tuomion valtiorikosoikeudessa, yksi vapautettiin ja seitsemän ei joutunut lainkaan oikeuden eteen. Mustaan kirjaan joutuneista opettajista 13 erotettiin ja kaksi sai varoituksen. Varoituksen saaneet opettajat jatkoivat työtään, mutta erotetut joutuivat jättämään koulun joksikin aikaa. Vain kahden opettajaura tyssäsi erotukseen. Keskimäärin opettajat olivat kolme–neljä lukuvuotta pois koulutyöstä.

Kansakouluntarkastajat olivat avainasemassa Mustaan kirjaan merkittäessä. Miltei kaikki sisällissodan vuoksi Mustaan kirjaan joutuneista opettajista löytyy tarkastajien laatimilta kapinaan osanottaneiden listoilta. Mustaan kirjaan valikoitui kuitenkin vain joka kolmas listoilla olleista. Valinnan peruste jää hämärän peittoon, sillä kouluhallituksen istunnoissa päätettiin vain kolmen opettajan nimeämisestä Mustaan kirjaan.⁶

Kaikkiaan noin sata kansakoulunopettajaa ja seminaarilaista joutui syytetyksi osanotosta kapinaan.⁷ Mustassa kirjassa nimettyjen 15 opettajan rikkomukset eivät laadultaan tai rangaistuksiltaan eroa koko joukon rikkomuksista. Mustaan kirjaan eivät valikoituneet kapinointiin eniten syyllistyneet. Mustassa kirjassa esiintyvät opettajat eivät myöskään ole samojen tarkastuspiirien alueelta, joten muutama yksittäisen tarkastajan aktiivisuus ei selitä Mustaan kirjaan joutumista. Palattuaan opettajantoimeen sisällissodan vuoksi Mustaan kirjaan merkittyjen opettajien työtä sävyttivät toistuvat koulunvaihdot, mikä saattaa kertoa Mustan kirjan tietojen välittymisestä koulujen johtokunnille. On kuitenkin syytä kiinnittää huomiota siihen, että valtiorikostuomion kärsineet opettajat pääsivät takaisin kouluun.

Poliittiseksi rikkomukseksi voi tulkita myös kieltäytymisen asevelvollisuuden suorittamisesta, josta yksi opettaja joutui Mustaan kirjaan. Opettaja oli kieltäytynyt valkoisten asevelvollisuuskutsunnoista, jonka jälkeen hänet erotettiin virasta. Myös erään murhapolttorangaistuksen kirjaamisessa Mustaan kirjaan on poliittinen tausta. Kyseiseen tekoon syyllistynyttä opettajaa pidettiin kouluhallituksessa rasitteena. Vuonna 1918 häntä oli syytetty osanotosta kapinaan ja hän oli joutunut eroamaan opettajanvirastaan. Erityisen raskauttavaa kyseiselle opettajalle oli riitaantumisen kansakouluntarkastajan kanssa. Hänen koulu-uraansa varjostivatkin kurinpitomenettelyt ja virastapidättämiset.⁸ Vain vasemmistolaiseen politikointiin syyllistyneet opettajat nimettiin Mustaan

kirjaan. Kirjassa ei ole yhtään oikeistoradikalismista tuomit-
tua opettajaa, vaikka sellaisiakin koululaitoksen palvelukses-
sa oli.

Itsenäisyyden aikana siveellisyysrikkomuksien vuoksi Mus-
taan kirjaan joutui kuusi opettajaa. Ajallisesti tapaukset ha-
jaantuvat tasaisesti koko tarkastelujaksolle. Kolme rangais-
tuksen saanutta opettajaa palasi kouluun erottamisensa jäl-
keen. He joutuivat kuitenkin vaihtamaan paikkakuntaa usein,
miltei vuosittain. Kaksi tuomioista koski suhdetta oppilaisiin,
yksi taloudenhoitajaan. Kolme siveellisyysrikkoksiin syyll-
listynyttä erotettiin, eikä heitä sen jälkeen nähty opettajina.
Yhden koulu-ura päättyi korkeimman oikeuden päätökseen,
toisen hovioikeuden päätökseen ja kolmannen oikeus-mieli-
tautiopin lääkärin todistukseen.

Tapausten perusteella on syytä olettaa, että siveellisyys-
rikkomuksiin syyllistyneitä opettajia pidettiin erityisen tark-
kaan silmällä. Todennäköisesti opettajien siirtyminen paikka-
kunnalta toiselle johtui kansakouluntarkastajan johtokunnan
esimiehelle antamasta kehoituksesta pitää opettajaa silmällä.
Siveellisyysrikkomuksiin syyllistyneiden opettajien koulujen
vaihtaminen ja ”ulosulkeminen” koulusta oli huomattavasti
selvempää kuin poliittisista syistä Mustaan kirjaan joutunei-
den opettajien.

Mustaan kirjaan joutui lisäksi viisi väärennöksestä tai kaval-
luksesta tuomittua opettajaa ja yksi vääriin valaan yllyttänyt
opettaja. Kaksi opettajaa oli väärentänyt todistuksensa viran-
hakua varten, muut koskivat koulun ulkopuolista toimintaa.
Ruumiillinen kuritus saattoi yhden opettajan Mustaan kirjaan
ja juopottelu kaksi opettajaa. Lisäksi yksi opettaja oli kirjassa
jouduttuaan erotetuksi leväperäisyyden vuoksi. Kolmen
erotetun opettajan rikkeistä ei ole mainintaa Mustassa kirjassa
eikä opettajakortistossa.

Erään opettajan tapaus paljastaa eräitä Mustan kirjan ongel-
mia. Vuonna 1923 kyseinen opettaja merkittiin Mustaan kir-

jaan, kun hänet erotettiin juopottelevan ja epäsiiveellisen elämän sekä virkatehtävien laiminlyönnin vuoksi. Hän joutui tutkimusten kohteeksi myös epäiltynä kavalluksesta. 12 vuotta myöhemmin hän joutui uudelleen Mustaan kirjaan, tällä kertaa asiakirjojen väärennöksestä tuomittuna. Kyseinen opettaja valitti kuitenkin tuomioista. Kurinpitosäädösten mukaan opettaja menetti automaattisesti virkansa, jos hänet tuomittiin siviili- tai sotilastuomioistuimessa. Kurinpidollisista tuomiosta opettaja pystyi valittamaan kouluhallitukselle ja sen päätöksestä korkeimpaan hallinto-oikeuteen, siviilituomioistuimen langettamista tuomioista puolestaan korkeimpaan oikeuteen ja hovioikeuteen. Kyseinen opettaja saikin valituksensa viimeksi mainitussa lävitse, jolloin kurinpitomenettely raukesi. Tapaus osoittaa Mustan kirjan ikään kuin jo langettaneen tuomion, mikä saattoi johtaa kyseiseen opettajaan kohdistuneiden epäilyjen ja syytösten lisääntymiseen. Musta kirja ei kuitenkaan estänyt häntä jatkamasta koulutyötään. Virassa olevan opettajan erottaminen oli vaikeaa ellei tämä taipunut painostuksen tai uhkailun edessä.⁹

4. Lopuksi

Opettajiin kohdistetuilla kurinpitotoimilla ei ollut samalla lailla sosiaalistavaa tarkoitusta kuin opettajaseminaarien sanktioilla. Vaikka seminaarien oppilasvalikoinnissa oli kiinnitetty erityistä huomiota hakijoiden nuhteettomuuteen ja siiveellisyyteen, esiintyi sääntöjen rikkomuksiakin. Kaikkein vakavimpiin rikkomuksiin, kuten siiveettömyyteen, politiikointiin tai päihtymykseen syyllistyneet erotettiin. Sen sijaan pienempiin rikkomuksiin syyllistyneet pyrittiin sosiaalistamaan rangaistusten avulla. Siinä onnistuttiinkin, sillä rikkomusten määrä seminaarin ylemmillä luokilla oli huomattavan vähäinen.¹⁰ Sen sijaan työssäoleviin opettajiin kohdistettujen kurin-

pitotoimien tarkoitus ei ensisijassa ollut sosiaalista rikkomuksiin syyllistyneitä opettajia vaan estää rikkomusten toistuminen. Mustassa kirjassa on pääsääntöisesti vain vakavampiin rikkomukseen syyllistyneitä opettajia.

Seminaarilaisten ja kansakoulunopettajien rangaistukseen johtaneet rikkomukset erosivat jonkin verran toisistaan. Seminaarien rangaistuskäytännöstä tehdyn tutkimuksen mukaan vakavimmista rikkomuksista yleisimpiä olivat siveettömyys, päihtymys ja huolimattomuus, kun luntaus ja luvaton poissoolo jätetään tarkastelun ulkopuolelle.¹¹ Mustassa kirjassa rikkomusten syinä korostuvat siveettömyys ja poliittinen toiminta, mutta myös huolimattomuus ja sopimaton käyttäytyminen esiintyvät usein. Sen sijaan vain muutama opettaja on joutunut Mustaan kirjaan päihtymyksen ja kovan kurinpidon vuoksi. Etenkin viimeksi mainitun rikkomuksen vähäisyys on yllättävää, kun ottaa huomioon vuoden 1914 ruumiillisen kurittamisen kieltämisen jälkeen vilkkaana käyneen keskustelun sen jatkumisesta. Musta kirja paljastaakin jotain sen ylläpitäjän asenteista.

Naisopettajat joutuivat erityisen tiukan kontrollin kohteeksi varsinkin maaseudulla. Kuitenkin mieskansakoulunopettajat näyttävät syyllistyneen naisia useammin vakaviin rikkomuksiin. Vain 12 naista joutui Mustaan kirjaan, mikä osoittaa naisten toimineen miehiä kuuliaisemmin ja nuhteettomammin. Asiaa voi selittää opettajien rekrytoinnilla: kansakoulunopettajien taustat ja opiskelumenestys kertovat naisopettajien olleen enemmän kutsumusopettajia kuin miesten, jotka usein näkivät opettajan urassa sosiaalisen kohoamisen väylän. Heikon motivaation omannut miesopettaja saattoi helpommin syyllistyä rikkomuksiin kuin opettajantyön kutsumuksenaan kokenut nainen. Toisaalta miesten suuremmat rangaistuskäärät saattavat johtua heidän aktiivisemmasta roolistaan yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa.

Mustan kirjan luonteeseen näyttää kuuluneen sattuman-

varaisuus. Tiettyinä ajanjaksoina Musta kirja täyttyi nimistä, toisina niitä ei tullut lainkaan. Yhtenäistä linjaa Mustaan kirjaan joutuneiden rikkeistä ei löydy. Siveellisyysrikkomusten ja poliittisten rikkomusten runsaslukuisuus on poikkeus. Varsinkin viimeksi mainittu liittyy kuitenkin poliittisiin murroskausiin. Mustan kirjan tapausten perusteella voi kuitenkin päätellä, että itsenäisyyden ajalla kouluhallituksessa kiinnitettiin entistä enemmän huomiota opettajien viranhoidon ulkopuolella tekemiin rikkeisiin. Opettajien rangaistussykäläkin muutettiin vuonna 1934, ja uudessa tekstissä korostettiin opettajan velvollisuutta toimia esimerkillisesti koulun ulkopuolella.

Kirjan sisällön ailahtelevuus ei johtunut rangaistavien tekojen määrän muutoksista vaan Mustan kirjan pitäjistä. Kirja oli yksittäisen kansanopetusosaston virkamiehen vastuulla, ja tämän vaihduttua ei tehtävän uusi hoitaja todennäköisesti heti jatkanut kirjan ylläpitoa. Ailahtelevuus saattaa johtua myös siitä, miten Mustan kirjan ylläpitäjä sai tietoonsa kirjaan merkattavia asioita. Kouluylhallituksen tai kouluhallituksen kansanopetusosaston istunnoissa päätettiin muutaman kurinpitotuomion kirjaamisesta. Valtaosa tapauksista joutui kuitenkin kirjaan muita teitä. Näyttää siltä, että kansakouluntarkastajien rooli siinä oli suuri.

Mustan kirjan funktio jää kyseenalaiseksi. Jos kouluhallituksen tarkoitus oli Mustan kirjan avulla valvoa, etteivät rikkomuksiin hairah tuneet opettajat pääsisi takaisin kouluun tai tekemään uusia rikkomuksia, siinä epäonnistuttiin. Lukuisat Mustassa kirjassa mainitut opettajat palasivat kouluun. Mustaan kirjaan joutuneiden myöhempää koulu-uraa varjostivat siirtymiset paikkakunnalta toiselle, mikä saattaa kertoa kirjan vaikutuksesta. Musta kirja ei kuitenkaan estänyt opettajia uusimasta rikkomuksistaan, mistä kertoo muun muassa se, että viisi opettajaa joutui kahteen otteeseen sinne. Lisäksi useat Mustan kirjan opettajat joutuivat kurinpito-

menettelyjen tai syytösten kohteeksi, joita ei merkitty kirjaan. Musta kirja saattoikin vaikuttaa uusien rikkomusten ilmituloherkkyyteen, kun koulujen johtokunnat saivat tietoonsa kirjaan merkityt asiat ja tiukensivat opettajien valvontaa.

Mustan kirjan funktio hämärtyy myös, kun tarkastellaan sisällissodan vaikutuksia Mustaan kirjaan. Kouluhallitus tiedotti erottamispäätöksistä kansakouluntarkastajille ja monissa tapauksissa erotuksista kerrottiin myös koulujen johtokunnille kiertokirjeillä.¹² Mustalle kirjalle ei näyttäisi olleen välitöntä käyttöä kapinaan syyllistyneiden valvomisessa.

Mustassa kirjassa mainittujen opettajien rikkomusten laatu ei eroa muiden kurinpitomenettelyjen kohteeksi joutuneiden opettajien rikkomuksista, mikä herättää kysymyksen kirjassa olevien opettajien sinne joutumisesta. Alunperin kirja syntyi tarpeeseen kehittää opettajien valvontaa, mutta varsin pian se kävi vanhanaikaiseksi ja virkamiesten motivaatio kirjan ajan tasalla pitämiseen heikkeni. Kouluhallituksen opettajakortiston perustaminen vuonna 1914 vaikutti Mustan kirjan tarpeen vähenemiseen, sillä opettajien rikkeistä jäi kouluhallitukselle tieto, vaikka ne nimikirjoista poistettiinkin. Merkintöjen keskittyminen tiettyihin ajanjaksoihin kertookin kirjan merkityksen vähenemisestä. Kouluhallinnon kasvun ja tehtävien eriytymisen myötä Musta kirja jäi ajoittain unohduksiin. 1930-luvun lopulla Mustaa kirjaa ei juuri enää käytetty, ja sen ylläpito lopetettiin vuonna 1939.

Kouluhallitus käytti Mustaa kirjaa varautuessaan vakaviin rikkomuksiin syyllistyneiden opettajien uusiin rikkomuksiin. Tiedot opettajien aiemmista hairahduksista helpottivat kurinpidollista tuomitsemista, sillä aiemmat tuomiot eivät välttämättä estäneet opettajia palaamasta kouluun. Sen sijaan mieleltään häiriintyneeksi luokitelluilta opettajilta katkesi koulu-ura varmasti. Siksi Kaino Puukon kaltaisia opettajia ei merkitty Mustaan kirjaan.

Lähteet**Painamattomat lähteet**

Kansallisarkisto (KA), Kouluhallituksen arkisto

Kansanopetusosasto (Kha III)

-Kansakouluntarkastajan tarkastuskertomukset kevätlukausi 1948

Kansanopetusosasto (Kha V)

-Kiertokirjeet 1909–1923

-Kirje- ja anomusdiaarit 1918–1919

-Luettelo kansakoulunopettajien varoituksista ja rangaistuksista 1902–1939

-Piiritarkastajien yleiskatsaukset 1917–18

-Pöytäkirjat 1918–1919

Opetushallituksen arkisto (Oph), Kouluhallituksen arkisto

Kansanopetusosasto (Kha)

-Ansioluettelot eläkehakemuksiin

-Vanha opettajakortisto

Painetut lähteet

Musta kirja. Todistusaineisto imperialismin ja äärioikeiston vaikutuksesta Suomen korkeakouluopetuksessa. Helsinki 1974.

Kirjallisuus

Ervasti, Eero & Rantanen, Seppo, Rikos ja rangaistus opettajaseminaarissa. Vertaileva tutkimus Rauman ja Raahen seminaarien kurinpidosta ja kontrollista vuosina 1896–1974. Julkaisematon Turun yliopiston opettajankoulutuslaitoksen pro gradu -tutkielma. 1988.

Henttonen, Antti, Pilkkeitä. Juva 1987.

Koskenniemi, Matti, ...Niin moni kirkas tähtönen. Muisteluksia 2. Helsinki 1988.

Rantala, Jukka, Sopimaton lasten kasvattajaksi! Opettajiin kohdistuneet poliittiset puhdistuspyrkimykset Suomessa 1944–1948. Helsinki 1997.

Rantala, Jukka, Kansakoulunopettajat ja kapina. Punaista hallintoa vuonna 1918 tukeneiden opettajien kohtalo. Teoksessa Kasvatuksen monimuotoinen sarka. Koulu ja menneisyys XXXVII. Suomen Kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 1999, 158–178.

Viitteet

1 Iisalmen piirin kansakouluntarkastajan tarkastuskertomus 19.2.1948 Kiuruveden Jylängän koulusta. Kansakouluntarkastajan tarkastuskertomukset kevätlukukausi 1948, Kha III, KA.

2 Artikkelissa esiintyvät tiedot ovat peräisin Mustasta kirjasta, luettelo kansakoulunopettajien varoituksista ja rangaistuksista 1902–1939, luettelot Bd 3, Kha V, KA ellei toisin mainita.

3 Musta kirja 1974; Ks. Rantala 1997, 129 ja Henttonen 1987, 240–242.

4 David Valisen ja Johannes Revon opettajakortit. Kansanopetusosaston vanha opettajakortisto, Kha, Oph.

5 Kansanopetusosaston vanha opettajakortisto, Kha, Oph; Ansioluettelot eläkehakemuksiin, Kha, Oph.

6 Kansanopetusosaston pöytäkirjat 1918–1919, Kha V, KA.

7 Piiritarkastajien yleiskatsaukset 1917–18, pöytäkirjat 1918–1919, kirje- ja anomusdiaarit 1918–1919, luettelo kansakoulunopettajien varoituksista ja rangaistuksista 1902–1939, Kha V, KA.

8 Ks. opettaja Otto Holmasta Rantala 1999, 167.

9 Ks. Koskenniemi 1988, 9–10.

10 Ervasti & Rantanen 1988.

11 Ervasti & Rantanen 1988, 205.

12 Kansanopetusosaston kiertokirjeet 1909–1918 ja 1919–1923 sekä kansanopetusosaston pöytäkirjat 1918–1919, Kha V, KA.